

## TERAPEVTSKA KOLONIJA – MODEL SOCIOTERAPEVTSKEGA SKUPINSKEGA DELA Z OTROKI<sup>1</sup>

---

V današnjem času vsebujejo vse pogostnejši kritični pogledi na otroško psihiatrijo in otroško psihoterapijo predvsem vprašanja o učinkovitosti zelo dragih in časovno zahtevnih kliničnih psihoterapevtskih metod. Imajo kritične pripombe na stroko, ki je tako organizirana in uporablja take delovne modele, da zagotavlja pomoč razmeroma zelo majhnemu številu otrok s psihosocialnimi motnjami, pri tem pa resnost motnje nikakor ni glavno merilo izbire za obravnavo v visokokvalificiranih strokovnih institucijah.

Ena od posledic podobnih vprašanj in dilem v psihiatriji odraslih je vzrok za razvoj mnogih socioterapevtskih metod, ki slonijo na skupinskem delu in vključevanju laičnih terapevtov v terapevtski proces. V otroški psihiatriji pa so taki poskusi mnogo redkejši. S prikazom delovanja terapevtske kolonije na Rakitni želimo opozoriti na terapevtske in širše sociopreventivne učinke takega delovnega modela.

Vzgojitelji-terapevti so bili študenti različnih fakultet. Bili so pripadniki neformalne skupine, povezane z ideologijo neavtoritarnosti, samorealizacije in protipotrošniške mentalitete, ter do neke mere tudi z antipsihiatrijskimi idejami. Svoje poglede so kazali tudi s svojo zunanostjo – z načinom oblačenja, fantje so imeli dolge lase – in s svojim vedenjem. Njihovo delo je bilo prostovoljno in brezplačno.

---

1 Prispevek je bil objavljen v reviji *Zdrav. varstvo*, 15 (1976), 71–76. Nanaša se na prvo kolonijo na Rakitni v letu 1975.

Študenti so se pripravljali za delo v terapevtski koloniji s skupinskim delom, ki je bilo pod vodstvom psihologa z izkušnjami na področju skupinske dinamike in treninga senzitivnosti. Na njihovo pobudo sta bila povabljeni iz Holandije dva inštruktorja, ki se tam ukvarjata s skupinskim delom z otroki in s terapevtskim delom v kolonijah. Od njiju so se študentje naučili nekaterih načinov terapevtskega dela z otroki, npr. različne telesne vaje, tehnike sprostitve, situacijsko dramo, načine reflektiranja vodenja otrok in druge pristope ter tehnike za usmerjanje povratnih informacij otroku v zvezi z njegovim vedenjem.

Načela dela v koloniji, oziroma metodološki pristopi so bili naslednji:

Skupinsko delo je bilo osnovno načelo dela v terapevtski koloniji. Otroci so bili razdeljeni v šest skupin; v vsaki je s petimi otroki živel en vzgojitelj-terapevt, ki je z njimi preživel ves dan, z njimi je tudi spal. Njegovo terapevtsko delovanje je slonelo na načelih skupinskega dela.

Demokratično delovanje skupine: vzgojitelj-terapevt, ki je deloval kot demokratični vodja, je istočasno pazil, da celotna skupina deluje na demokratični način – predvsem, da sama izbira in da sama odloča. Pri aktivnostih skupine je predvsem moral prisluhniti in upoštevati želje, potrebe ter težnje skupine. Pozornost vzgojiteljev je bila usmerjena predvsem na razvijanje pozitivne iniciative otrok, razmeroma malo je bilo direktivnega vodenja, prepovedi in omejevanja.

Vzgojitelj-terapevt je sklenil z otroki že pred odhodom v kolonijo neke vrste dogovor, ki je vseboval osnovna pravila življenja v koloniji, kot npr. »nikogar se ne sme zasmehovati na račun simptomov; ni dovoljeno poškodovati inventar itd.«, a že v takem dogovoru je bilo poudarjeno, da tistih, ki bi ta pravila prekršili, ne bodo kaznovali.

Terapevtski program je vključeval ritmične vaje, vaje za sprostitve, vaje za samozavest in zaupanje, vaje za boljše občutenje in boljše poznavanje svojega telesa, skupinske pogovore, situacijske drame, interese in športne dejavnosti. Vse to se je odvijalo brez formalnega načrtovanja. Aktivnosti in terapevtsko delo so bili uporabljeni oz. izvajani v odvisnosti od razpoloženja, situacije in dinamike skupine.

Edina strogo formalizirana oblika terapevtskega dela je bila kolonijska skupnost. Sestajala se je dvakrat tedensko in je trajala eno uro. Kolonijska skupnost je bila zelo pomembna oblika terapevtskega

dela. V njenem delovanju se je odražala dinamika dogajanj in terapevtskih sprememb, kristalizirali so se problemi. To je bila izredna priložnost za učenje govora v formalni situaciji, ki je do neke mere podobna situaciji v razredni skupnosti, za učenje demokratičnih odnosov v skupini, za vežbanje socialno ustreznih načinov izražanja svojih želja in zahtev ter razčiščevanja bistvenih problemov kolonije. Eno od najpomembnejših terapevtskih načel je bilo učenje komuniciranja, zlasti besednega izražanja. V koloniji so vzgojitelji-terapevti vzpodbujali otroke k besednemu izražanju, otroci so lahko izrekli vse – lahko so npr. psovali in uporabljali vulgarne izraze, kolikor so hoteli. Vzgojitelji-terapevti so najprej razvili pri otrocih občutek, da se sme vse reči, oz. da je boljše reči, kot ne reči, zatem pa so poskušali vplivati na vsebinsko večanje izraznosti in na večanje sporočilnosti komunikacij.

Vzgojitelji-terapevti so skupaj s pedagoško vodjo (profesionalno vzgojiteljico) imeli skoraj vsakodnevne posvete s psihologom in psihiatrom, ki sta prihajala iz Ljubljane na Rakitno. Psiholog in psihiater nista (razen v posameznih primerih) vstopala v terapevtski odnos s skupino in posamezniki.

Kolonija je delovala kot odprt sistem. Vključevala se je v številne pozitivne in negativne interakcije s svojo okolico, z uporabo zdravilišča in prebivalci vasi. Odprta je bila vsem obiskovalcem: predstavnikom družbenopolitičnih organizacij, delavcem strokovnih institucij, sorodnikom otrok, prijateljem študentov-vzgojiteljev. Prijatelji študentov-vzgojiteljev so se prav tako vključevali v delo kolonije. V drugi polovici delovanja kolonije so se šestim vzgojiteljem priključili še trije prostovoljci, ki so ostali v koloniji do konca. Z gosti so razpravljali včasih v formalnih, najpogosteje pa v neformalnih pogovorih – o načinu dela v koloniji in o problemih v zvezi z njo. Zanimivo in pomembno je zlasti dejstvo, da so obiskovalci in gosti v pogovorih večkrat pomagali odkriti stvari, ki jih udeleženci kolonije sami zaradi prevelike angažiranosti niso videli. Opisana delovna načela so privedla še posebno v prvih dveh tednih do nekaterih resnejših težav v koloniji.

Demokratično nedirektivno stališče terapevtov je ustvarilo za otroke, navajene na avtoritativne odnose, zelo zahtevno situacijo, v kateri so se težko znašli in so v njej doživljali veliko mero anksioznosti. Naporen proces demokratičnega odločanja skupine, pogosto zelo intenzivni pritiski skupine na posameznika brez možnosti

regresije, zahteva po samostojnem reševanju odnosov znotraj skupine z minimalnimi intervencijami vzgojiteljev, razen v zares kritičnih situacijah – vse to so bile obremenitve, ki so povzročale pri otrocih večanje napetosti in agresivnosti. Otroci so bili nenadoma v situaciji, v kateri se razen nekaj izjemnih stvari skoraj vse običajno prepovedano sme, v kateri ni strogega starševskega lika, ki kaznuje, vendar pa istočasno tudi ni bilo varstva staršev – sami nosijo posledice svojega vedenja v skupini. Agresivnost otrok se je usmerjala predvsem k vzgojiteljem, ki so bili doživljani kot glavni krivci za to naporno situacijo. Otroci so izražali svoje nezadovoljstvo s kaotično situacijo in z vzgojitelji, ki ne znajo vzpostaviti reda.

Situacija v koloniji je bila v prvih štirinajstih dnevih pogosto težka tudi zaradi vedenja otrok. Klasična faza delovanja, ki praviloma nastopi, kadar je otrok postavljen iz avtoritarne v permisivno situacijo in preizkuša, do kod sme, ima tudi tu druge vsebine. Istočasno je tudi odraz povečanih psihičnih pritiskov in frustriranosti pri otrocih, ki so v veliki meri osvojili vzorec neinhibiranega, verbalnega in motoričnega odreagiranja agresivnosti.

Situacija, v kateri so bili otroci prvih štirinajst dni, se je bistveno razlikovala od situacije, na katero so bili navajeni v družini, v šoli in v terapevtskem domu. Niso bili kaznovani na klasične načine, z njimi se je manipuliralo in se apeliralo na njihov občutek krivde. Bili so celo zavarovani pred konflikti z zunanjim svetom, ki je klasično avtoritarno kaznovalno strukturiran – npr. pred konflikti z upravo zdravilišča, z vaščani ipd. Vendar pa tudi otrokom ni bila dana možnost, da bi manipulirali z drugimi, ali vsaj so bile te možnosti zelo majhne. Skupina je delovala kot strog razsodnik vedenja. »Pomembni odrasli« niso upoštevali olajševalnih okoliščin – preteklih neugodnih izkušenj, družinskih težav ipd., vplivali so le na to, da je skupina uporabljala pozitivna vrednostna merila, in pazili, da ne bi pritiski skupine presegli mero, ki je za otroka še neškodljiva. Pozabili so na diagnoze in anamneze. Tu se je znašel otrok v sedanjí fizični in socialni stvarnosti, od njega so zahtevali, da mobilizira svoje moči in da se organizira za obvladovanje nove situacije.

Kolonijska situacija je bila torej v prvih dveh tednih za otroke naporna, od njih se je veliko zahtevalo. To, kar se je otrokom nudilo v prvih dneh, je bilo videti, kot da za njih nima nobenega pomena. Razne telesne vaje in vaje za sprostitve so se jim zdele v začetku čudne ali celo smešne. V situacijskih dramah so se otroci zabavali, vendar

jih hkrati te dramatizacije, običajno nabite s čustveno pomembnimi vsebinami, vznemirjajo. Z otroki so se veliko pogovarjali; od njih so pričakovali prav tako, da bodo govorili, medtem ko pa oni niso bili naučeni govoriti, niti jim ni bilo prijetno govoriti – mnogim je to naporno, tega ne marajo. Celotno nereda, psovanja in drugih oblik svobode se brž zasitijo. Otroci so se pritoževali nad režimom v koloniji, izražali so svoje nezadovoljstvo z vzgojitelji, o tem so pisali staršem, ob koncu prvega tedna so štirje zapustili kolonijo – odšli domov.

Pojavili so se tudi konflikti s širšo okolico, v kateri kolonija živi – predvsem z zdraviliščem in z vasjo. Za okolico so bili provokativnejši od neželenih oblik vedenja otrok, npr. od njihovega psovanja, sami vzgojitelji – njihova zunanost, njihovo muziciranje, predvsem njihovo obnašanje in njihovo permissivno stališče do otrok.

Takšen tok dogodkov je povzročal pri vzgojiteljih v drugem tednu stanja anksioznosti in depresivnosti. Tudi pri psihiatru in psihologu, ki sta kolonijo vodila, sta se pojavljala anksioznost in razmišljanje o tem, ali ne bi bilo vseeno koristnejše stvari energičneje »vzeti v roke«, dirigirati, obenem pa ponuditi otrokom materinski lik, ki bi omogočil regres, skratka zateči se k bolj klasičnim terapevtskim prijemom.

Toda racionalna analiza situacije je pokazala, da se konec koncev ne dogaja nič takšnega, kar bi prehajalo meje vedenja podobno sestavljenih skupin otrok, skrb zbujajočih incidentov je bilo celo zelo malo.

Po drugem tednu je prišlo v koloniji do vrste sprememb. Vse bolj se vzpostavlja solidarnost, pozitiven transfer otrok z vzgojitelji, znamenja identifikacije z vzgojitelji, vrsta pozitivnih socialnih interakcij med posamezniki. Otroci so postajali zaupljivejši. Njihovo vedenje se je začelo spreminjati, agresivne oblike vedenja se reducirajo, psovanje skoraj preneha. Otroci so se spontano organizirali v nekaterih dejavnostih, postali so bolj urejeni, sami so bolj pazili na čistočo v sobah. Rajši so sodelovali v raznih fizičnih vajah in vajah za sprostitve, včasih so celo tudi sami – v odsotnosti vzgojiteljev – izvajali te vaje. Posebno očiten je bil napredek v ekspresivnosti in komunikativnosti. Število verbalnih in neverbalnih komunikacij se je očitno povečalo. Otroci so več govorili o pomembnih stvareh, o sebi, jasneje so formulirali svoje doživljanje, boljše so strukturirali informacije. Razvoj kolonijske skupnosti je najbolje odražal ta napredek. Od kaotičnega sestanka, na katerem vsi vpijejo in se nikakor ne morejo o ničemer zediniti, so otroci sedaj prek nekakšnega hišnega »parlamenta«

razvili situacije, v katerih se govori o odnosih in problemih kolonije. V razvoju komunikativnosti je bilo posebno zanimivo to, da so otroci najprej pokazali napredek v izražanju v skupinski situaciji, individualne komunikacije pa so postale intenzivnejše in vsebinsko bogatejše nekoliko kasneje. Med aktivnostmi je izstopalo dejstvo, da so otroci, očitno pod vplivom vzgojiteljev, mnogo risali, njihove risbe pa so vsebovale presenetljivo malo agresivnosti.

Pred odhodom domov se je pojavljala običajna otožnost zaradi slovesa, pri nekaterih pa tudi strah pred vrnitvijo domov.

Iz opisane dinamike dogajanj v koloniji je očitno, da so bili v kratkem času doseženi dobri terapevtski učinki. Ti učinki v mnogočem prekašajo učinke drugih terapevtskih metod, ki jih običajno uporabljamo v klinični praksi pri podobni populaciji otrok.

Vprašanje, ki si ga običajno zastavljamo, je:

kaj se dogaja z otroki po vrnitvi domov in kakšne dolgoročne učinke pričakujemo. Delni odgovor na to je možno dati že danes – nekaj mesecev po koncu kolonije. Delo z otroki v koloniji se nadaljuje, otroci se sestajajo s svojim vzgojiteljem-terapevtom, psiholog pa se sestaja z njihovimi starši. Vsebina pogovorov s starši kaže na terapevtske učinke kolonije. Starši pogosto izjavljajo, da jim ob obiskih v koloniji marsikaj ni ugajalo, da so se celo bali, kako se bo otrok spet vključil v družino in šolo. Vendar po njegovi vrnitvi ugotavljajo, da je bil strah odvečen. Navajajo, da se otroci niso dosti spremenili. Glavne spremembe, ki jih starši opažajo, so odsotnost ali vsaj zmanjšanje simptomov, večja vedrina in optimizem, razširjen krog interesnih dejavnosti, s katerimi so se otroci spoznali v koloniji, večja komunikativnost, nekateri navajajo, da je otrok v koloniji dozorel. Opažanja staršev so v skladu s pričakovanji delavcev kolonije: pozitivnejše doživljanje samega sebe, povečanje frustracijske tolerance – vse to se bo odražalo v pozitivnejši vlogi otrok v njihovih interakcijah z okolico; s tem pa so dane možnosti za boljše reševanje konfliktnih situacij. Zaradi socialno ustreznije oblike vedenja in reagiranja naj bi to otrokom pomagalo, da bodo tudi kasneje – doma in v šoli – deležni pozitivnejših izkušenj, ker bodo sami manj provokativni.

Terapevtska kolonija na Rakitni je bila sestavljena kot akcijsko raziskovanje in v tem okviru so bili uporabljeni tudi nekateri psihološki instrumenti, s katerimi smo poskušali meriti dogajanje v koloniji. Prikazali bomo rezultate, dobljene s pomočjo dveh instrumentov – »dopolnjevanja stavkov« in »semantičnega diferenciala«.

Po vzorcu projekcijske tehnike »dopolnjevanja stavkov« smo izdelali lasten merilni inštrument, s katerim smo poskušali osvetliti naslednja področja doživetega:

odnos med otrokom in vzgojiteljem, doživljanje nove skupine in sebe v okviru te skupine, doživljanje kolonije in vzgojnega sloga v njej, kako se sedanje doživljanje odraža v predstavah in načrtih za prihodnost ter prikriti strahove.

Otroci so dopolnjevali stavke dvakrat – prvič na začetku in drugič v drugi polovici kolonije.

S tem inštrumentom smo želeli dobiti povratne informacije, ki bi nam pomagale pri uravnavanju terapevtskega procesa. Npr., kakšen je transfer med otroki in vzgojitelji, oz. med otroki in drugimi člani kolonije; kako otroci sprejemajo razne oblike dela, ki se uporabljajo v koloniji; kako se nove izkušnje odražajo v odnosu do prejšnjih življenjskih izkušenj; kakšne so vsebine strahov in anksioznosti ter kakšni specifični odpori se pojavljajo. Poleg tega smo želeli tudi zbrati indikatorje skupinskih procesov in terapevtskih sprememb pri posamezniku.

Statistična obdelava gradiva ni dala skoraj nobenih statistično pomembnih razlik. Vendar so bili rezultati vseeno koristni za usmerjanje terapevtskega procesa. Tako smo npr. prav s pomočjo dopolnjevanja stavkov sprevideli, da so otroci prej in lažje komunicirali v skupinskih pogovorih kot pa v individualnem pogovoru z vzgojiteljem.

Z namenom, da bi preučili, kako je življenje v terapevtski koloniji vplivalo na nekatera stališča otrok, so otroci dvakrat delali demantični diferencial. Ugotavljali smo, kakšen konotativni pomen imajo za otroke pojmi: jaz, takšen bi želel biti, vzgojitelj, skupina, učitelj in mati ter kako se ti pomeni pod vplivom življenja v terapevtski koloniji spreminjajo. Naše hipoteze so bile, da se bodo zmanjšale razlike med oceno jaz in idealni jaz in takšen bi želel biti ter da se bodo stališča ob drugih pomembnih osebah relativizirala (zmanjšanje števila ekstremnih odgovorov). Rezultati testiranja kažejo na trende v pričakovani smeri, vendar zaradi majhnega števila opazovanih otrok statistično niso pomembni.

Vsekakor predstavljajo opisano delo in izkušnje v terapevtski skupnosti na Rakitni eno od novih in učinkovitejših poti za delo z otroki – tako tistimi, ki imajo psihosocialne motnje, kot tudi z zdravimi otroki nasploh. Zato nameravamo to delo nadaljevati in ga izpopolnjevati.